

testvérek nem irtak. Ennélfogva nem is ajánlhatók a „középkor“ tanulmányozására.

Az ujkorra Ranke, Mignet és Macaulay jelöltetett ki vezércsillagul. A mennyiben Ranke összes művei maholnap 50 kötetet tesznek, jó lett volna azokat kissé pontosabban megjelelni. A mi Mignet-et illeti, magyarra is lefordított „Stuart Mária“ hagyján; ám-bátor nem lesz fölösleges, a skót királyasszonynak újabb (és van több) monographiáit átlapozgatni. Mignetnek a francia forradalomról irt kis ifjúkori kísérlete sem fog utoljára ártani, ha valaki átolvassa. I. Ferenc és V. Károlyról irt utolsó könyve hasonlóan, bár használni sem fog igen, a mennyiben e könyv nem egyéb, mint az évekkel azelőtt a „Revue des deux Mondes“-ban megjelent cikksorozat összegezése, külön kiadásban, minden javítás nélkül. Mellesleg még csak annyit, hogy az új, szigorú kritikai elveknek hódoló francia történeti iskola feje, Monod, a „Revue Historique“ első kötetének bevezetésében elég kiméletlenül széttépte Mignet babérkoszorúját, Thierry-ét még jobban. Ezt csak azért hozom fel, hogy kitűnjék, hogy nemcsak a túlszigorú német kritika, hanem saját hazafiak is ezen íróktól az elsőrangú dicsfényt megtagadják, ha kitűnő prózairóknak elismerik is őket innen és túl a Rajnán. De hiszen a szabályrendelet nem jeles prózairókat akart kijelelni.

A minta-olvasmányok kiszemelése körül mondottak után tehát baj esett. De nem csupán ezt akartam constátálni. Bár nem tartozom a „hivatottak“ közé, egy-két indítvánnyal bátorodom mindazonáltal fellépni. Először is: szabná meg a minisztérium, a mennyire ez csak lehetséges, — pontosan és behatóan, mely művekből készüljenek a tanárjelelték. Jól tudom, hogy némelyeknek e kérésem nevetségesnek fog látszani, mert hiszen, úgy okoskodnak, „a tudományt nem lehet kézikönyvekből tanulni.“ Magam is azt vallom, hogy élő szó és nevezetesen a seminariumban való kutatás mellőztével, egyedül a kézikönyv mellett az ember nem mehet sokra. Azt is tudom, hogy külföldön, tekintettel a tanárjelelték bibliographiai jártasságára és jelesebb képzettségére, ily indítvány nevetségesnek látszanék. Nálunk határozottan nem az. Tény, hogy a tanárjelelték nálunk, gyakran a legjobb akarat mellett is, nem tudják, mit olvassanak, miből tanuljanak. Nem ismerik az újabb irodalmat. Honnan is ismerjék, midőn a folyóiratokhoz csak ezer bajjal juthatnak. Az előadások alkalmával is vajmi ritkán ismerkednek meg újabb írókkal, újabb nézetekkel. A könyvtárakban pedig csak a legrégebb évfolyamból való katalogus kerül kezökbe. Schlosser, Weber és Cantu Cäsar: ez az alpha és omega. Van akárhány végzett tanárjelelt, ki azt sem tudja, mi az a Potthast, ki nem is tudna megmozdulni, ha valóban valamely kútfői feladatot kapna. És mithogy már ugyis több indiscretiót követtem el, ime még egy. Pesten három nyilvános könyvtárunk van. Ezek egyikében sincsenek meg Ranke teljes számú művei. Kettő főbb műveinek csak a régi, 1839-iki kiadásával rendelkezik. Az egyetemi könyvtárban azonban, habozom szintén kimondani Rankenak angol és francia története, e két nélkülözhetetlen mű, a szó legszorosabb értelmében, egyáltalában nincs meg. Ha jól értem e tény horderejét, annyit tesz

az, hogy nem akadt mai napig tanár vagy tanárjelelt, ki e művek után kérdezősködött volna, a rendkívül szivélyes igazgató ellenkező esetben azokat azonnal meghozatta volna. Ehhez csak nem kell kommentár!

Ezen, a gyakorlati életből merített tények után tán belátják az illetők is, hogy igen hasznos munkát végez a kormány, ha megszabja az áttanulmányozandó könyvek jegyzékét. Nem is olyan nehéz dolog az, minőnek látszik.

Az ókor és ujkorra szóló (körülbelül) 20—20 standard work jegyzéke gyorsan megvan. Sokkal bajosabb a dolog a középkorra nézve, mivel semmiféle nyelven sem létezik csak valamire való kézikönyv is. A tömördek anyag dissertációkban, folyóiratokban és monographiákban van eltemetve.

Mikor iskolakönyvemnek 2-ik kötetét megirtam volt, a függelékben számot adtam a felhasznált segédművekről. Összeszámítottam most azokat: 446 mű és 84 cikk. Ennyi ugyan tanárjeleltől nem követelhető józanul. Csakugyan akad is e művek és cikkek közül elég olyan, mely mellőzhető és ha kiválogatjuk az elsőrendű fontossággal bíró könyveket, azok száma 30—40-et nem igen fog meghaladni.

Egy valami azonban még azonfelül múlhatlan szükséges, tanárookra is, tanárjeleltékre nézve is. Járasson kiki szakfolyóiratot (legjobb a Sybel-féle) meg a „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft“ című vállalatot. Jelenleg évenként kerekaszámban 4000—4500 történelmi könyv és értekezés jelenik meg. A tudománynak ezek által képviselt haladásáról egyedül a „Jahresberichte“-k és folyóiratok útján vagyunk képesek tudomást szerezni. Utóbbira pedig kiki kötelezve van, anyagilag is, erkölcsileg is. A tanárjelelt, ha másért nem, hát kenyérkeresetből; a tanár, — ha — sajnos — nem tudományvágyánál, hát letett esküjénél fogva.

A szabályrendeletnek a magyar történetre vonatkozó pontjaira alkalmilag visszatérek. *)

Dr. Mangold Lajos.

Jellemfejlődés egy nevelő életében.

Lélektani öntanulmány.

II.

Érdemes-e csak beszélni is az erkölcsi alap legelemibb csiráiról, minők a fiú i szeretet, az apához való ragaszkodás, a gyermeki hálaérzet s az engedelmisség? Hisz ezek oly köznapi dolgok! Rendes körülmények közt szót sem érdemelnek. — De nézzék önök azt a szegény, anyátlan kisdedit, ki a székesfehérvári rokonok házából Sopronba kerül atyja közelébe s mégis oly messze tőle, hogy naponkint csak egyszer láthatja; nézzék őt idegen emberek közt, idegen háznál, idegen nyelvet hallva maga körül, midőn amaz ösztönszerű, fájdalmas érzet fogja el kis keblét: hogy reményében csalódott. Ily zsenge lélek, s már is csalódni! Igen, mert nem úgy történt, a mint várta: nem atyai házhoz, hanem merőben idegen emberek kezeire került. S nézzék ugyanazt a gyermeket, midőn később csakugyan az atyai ház örömeit élvezi, midőn fél évig súlyos betegségben synylődik és tapasztalja atyjának végtelen szeretetét, ápoló gyöngédségét s a megmenetett fiún való megindító örömét. Vajjon nem kell-e a fiú i

*) Szívesen várjuk.

ragaszkodásnak egészen új, eddig ismeretlen erényül szívébe szállania? nem kell-e a szeretetnek mint égből harmatozó meleg balzsamnak elárasztania gyöngéd kebelét? S az ekkép átvarázsolt gyermeki kedélyből nem kell-e serkedeznie a legtermészetesebben a háláérzet áldásos forrásának? — S a forrás dús folyamára szélesedett már gyermekkori eszményies álmaimban, mely e kebelből ki nem apadt egy egész életen át, s mint hálás emlékezet is ömleszt egy-egy kiáradó habfodrot mindazok sirjára, kik valaha mint tanítók, jótevők, hű barátok éreztették vele jótékony hatásukat. E háláérzet vala forrása ama kegyeletnek is, melylyel később kedvelt tanáraink névünnepeit megszentelők. Fűzerekkel díszített tanterem, virágokkal elborított tanórasztal, bensőleg, őszintén átérzett üdvözlő beszéd megannyi örvendező jele a gimnáziumi tanuló hálados kegyeletének!

S az engedelmesség! Ugyan mi nevet érdemelne az a gyermek, ki nem tudna engedelmes lenni? S mégis ez érzet teljes meggyökeresedését egy színdarabnak köszönöm, melyet Sopronban a gimnáziumi tanulóktól előadva láttam. Valami bibliai színművet játszottak. Alapeszméje a megbűnhődött engedetlenség. Most is előttem lebeg az égből leszálló angyal, ki megjutalmazza az engedelmes fiút s megbünteti a szófogadatlant. Ez az erény ott pompázott a katekizmusban is: de a dialogizált esemény közvetlensége élénk, mély benyomást idézett elő. Ime itt is a tények hatalma!

Van minden jóra való ember lényében egy titkosan pezsdülő állati ösztön a munkásságra. De ezt öntudatossá fejleszteni, állatiból emberivé nemesíteni a nevelés s nagyrészt az önnevelés feladata. Tanulni annyi mint dolgozni; de e mellett még mást is dolgozni, ami hasznosan elfoglal, ez fűszerezi meg a lélek mindennapi és köznapias táplálékát. Ily hasznos foglalkozásra szoktatott már Sopronban Kár nevű elemi tanítóm a selyemhernyók tenyésztésével. Ezt ápoltam nevelő koromban növények, rovarok, különösen pillék gyűjtésével. Így fejlődött ki az a törhetetlen szorgalom, mely kisdédkori nagy betegségemből való üdülésem ideje alatt még mint gyöngyökkel való kötés munkája is nyilatkozott; az a szorgalom, mely nemesak az iskolai tanulmányokban juttatott diadalra Sopronban, mikor a magyar gyermeknek mindent németül kelle tanulnia, majd meg Szombathelyen, mikor a magyar nyelvet majdnem végkép elfelejtett fiúnak megint magyarul és latinul kelle tanulnia, és ismét később, mikor megint a német nyelvet felejtve el átvirrasztott éjeken Schillerből és Goethéből tanultam a német grammatikát, mi mellett a térképrajzolásra is — akkor hallatlan vállalkozás — szakítottam időt. E törhetetlen és edzett munkásság tette lehetővé az erőfeszítést is, melyet a lyceum második évének végén kelle kifejejteni. A közeledő ázsiai cholera (az úgynevezett első cholera) rémhíre rendeletet csikart ki a hatóságoktól, mely szerint három hónapi hátra levő tanulmányt három hét alatt kelle bevégezni, még pedig „praestanter“, mint tanáraink szokták mondani. A munkásság, szorgalom és erőfeszítés összefoglalja a törhetetlen kötelesség érzetben találja gyökerét és koronáját.

Szép, szép dolog ez a munkás szorgalom; százezren hasonló törekvést fejtenek ki: de ovakodni bajtól és kártevéstől, ez már praktikusabb életszabály. Jutott nekem ebből is. Először már kisdéd koromban, mikor a jeges vízzel telt kádba esvén elpocsékoltam karácsony-ünnepi öltönyömet s atyám nádpalcája aztán jól kimelegített; és másodszor gyermekkoromban, mikor pajtással szövetkezve doktort játszottam, drága illatszereket használván el játékenőcsnek, a mit ismét atyám baljóslatú fekete vonalzója hántott le hátamról. Meg is tanultam az ovakodást nagyon. Talán ezért nem

keveredtem soha párbaj-históriába, se váltóforgatási spekulációba.

Igen ám, de ezen, különösen ez utóbbi tekintetben, még egy más, magában véve egészen primitív erkölcsi vonás is támogatta ügyekezeteimet: a becsületesség. Ott volt előttem élénk színekben egy cudar példa. Atyámat megcsalta egy más kereskedő, hagyván neki egyedüli emlékül, 500 frt fejében, egy közönséges üveg poharat. Mikép lehetséges az — gondolám magamban, — hogy valaki mást megcsaljon? Megfoghatatlan rejtvényül súlyosodott lelkemre ez a cudarság.

Elriasztásra elég ez is.

De a becsületes emberhez a titkolódzásnak sem szabad férköznie. És ni ni! Ott a ház falának tövében sompolyog egy kis deák-gyerek. Erősen takarja kabátja alatt a csütörtöki zsákmányt, az elfogott madarat, holott a madarászás keményen meg van tiltva. De mi ráismertünk, t. i. én és Hatos nevű professor, ki sokat foglalkozott fizikai experimentálással, az ablakba állított camera obscura pompásan oda vetette a fehér lapra a bujkáló alakját. Megtanultam tehát mitsem tenni titkolódzva, a mi tiltva van. Ennek pedig gyakorlati, de egyszersmind eszményi kifejezési alakja: a nyíltság, őszinteség.

Hanem hát nem addig van az! Nézzük az ellenpróbát. Szerettem eljárni Mayer Péter professorhoz zongorázni. Azt is láttam hogyan hangolja a hangszert. Többször voltam órákig egyedül. Egyszer aztán eszembe jut: megpróbálom a hangolást. De nagyot találtam rántani a csapon, s az elszakadt acélhúr a homlokomra pattant. A haza jött professornak, némi tünődés után, elmondám, hogy elszakadt egy húr. „És megcsipte a homlokozdat, úgy-e?“ — Elpirulva tanultam meg: hogy a becsületes ember mindig az egész igazságot mondja el. Ne csak másokon keressük az őszinte becsületességet: gyakoroljuk magunkon is.

Ki nem tudná azt, hogy azon egy arany lánc köti össze a becsületet, igazságszeretetet és igazságosságot? S íme ez emelkedett gyakorlati érvényre már a lyceumi magyar társaságban kifejtett működésben, mikor a társak munkálatainak megbirálásakor mindig az igazságos eljárás elvét hangoztatám s a mellett harcolék. Ez a meggyőződés kísért el teljes férfi koromban még az új-épületbe is, mikor a hadi törvényszék előtt is, enmagamra nézve, a teljes igazságot vallottam, dacára annak, hogy bitófával fenyegettek.

És mégis, óh! vannak helyzetek az életben, mikor egy magasabb kötelesség tiltja a teljes igazság felderítését. Talán a lovagiasság? Nem. Ez gyöngye kifejezés s néha csak egy-egy szalag színéhez ragaszkodó divatszzerű erény. Hanem a teljes férfiaság, mely az öntudat tisztaságán nyugszik. Erre is volt alkalmam, hogy ezt bebizonyítsam, mikor egy átfutó pillanatban bizalmatlanságot akart kelteni ellenem egy régebben megsértett hiúság. Nem védekeztem lesújtólag a gyanúsítás ellen; pedig állásom, jövőm forgott kockán. De mindig szent és sérthetetlen vala előttem a nő — minden irányban. — De szálljunk tova!

Az igazság és igazságosság szigorral magam, kimélettel mások iránt lépten nyomon követett, nem mint az árnyék, hanem mint egy biztató fénysugár, úgy hogy nemesak magam elé, hanem hátra is tekintve világosságot, szennytelen nyomokat láthaték. Így csatlakozott hozzá a humanizmus és humanitás érzete, melyhez egész láncolata fűződött a gyöngédség, kimélet, részvétel, sajnálkozás, türelmesség-szülte érzelmeknek, épen azért, mivel a tapasztaltakból fakadó irtózat, borzalom, utálat, undor és elszörnyedés ellensúlyául csak ezek szolgálhattak.

Még kisdéd koromban láttam Sopronban egy német színdarabot, melyben valami ritte kegyetlenül hureolta feleségét hosszú hajánál fogva: — megutáltam a kegyetlenkedést. — A gymnasium közelében van

a vármegyeház. Ott a kapu előtt, nyílt téren deresre húznak minden pénteken tíz-tizenöt rabot. Iszonyú jajgatásaik megrendítik szívemet, s az a kérdés támad bennem: Nem lehetne-e ezeket szelidebben büntetni? Elundorodtam az ilyenmű igazságszolgáltatástól. — Síme egy napon négy rablógyilkost visznek kivégezni, felakasztják őket — négyet egyszerre! s ezernyi népség kíséri, bámulja a gyászmenetet; még iskolás fiúk is! Elszörnyedtem a büntető igazság kegyetlen karjától. — De hát még az önbíráskodás embertelensége! Egy szegény zsidó pipát lop egy boltban, s a megkárosított gencsi bocskoros nemes ember vas fokosával csaknem halálra veri. Hát lakik-e ebben emberi — nemesemberi szív? Az elborzadás sajnálkozó részvétre zaklatá fiatal keblemet. S épen talán ez csirázta föl bennem azt a merészséget, hogy professzorommal is vitára keljek azon, hogy miért kell osztályunkban annak az egyetlen szál zsidófiúnak (egyetlen az egész gymnasiumban Grünwald Adolf) elkülönítve egyedül ülnie az utolsó padban? Lám, a vallási türelmesség első felvillanása!

Ha már mindezek oly iszonytató hatást gyakoroltak rám: mennyire megrendült egész valóm ama gonoszság tapasztalatán, mely Pesten — orvostanhallgató koromban, — rémíté el lelkemet. Gyönyörűen süttött a nap egy szép májusi nap reggelén, midőn a szokott órában — 6 órakor — több társammal a botanikus kertbe siettem, hogy meghallgassuk a mindig vidám, mosolygó arcú, majdnem naiv jószágú öreg német embernek, Haberle tanárnak növénytani latin előadását. Borzalomra nyitottuk be az ajtót. A jó Haberle t megölve, megfojtva találtuk a szoba padlóján. (Épen azon a helyen a hol most a vegytani laboratórium áll.) Az alacsony házacska egyik ablakán még megvoltak a csiríz nyomai s egy kék zsebkendő foszlányai, melynek segítségével az üveget zajtalanul benyomták a rablógyilkosok, hogy behatolhassanak az egyedül lakó ősz agglegény szobájába. A borzasztó esemény annál iszonyúbb, mivel erősen süttött a gyanu, hogy a gyilkos talán egyik szaktársunk, ki sok időt, néha éjfélig is, szokott bizalmasan a tanárnál tölteni s ki e pillanat óta eltűnt.

Alig simult el némileg a büntett-szülte szörnyűködés hulláma, már ismét egy más hír ostroma csattant el fölöttünk. Az egyetem egyik fiatal és kedvelt magántanára, Weckerle, önkézüleg végezte ki magát a titróasztalánál a — papírvágó ollóval! — Ily esetek még nem képezték akkor a hírlapok mindennapi fűszerét, nem úgy mint ma, mikor szinte üresnek tetszik a papiros, ha nincs egy-egy öngyilkossággal, rablótámadással vagy legalább sikkasztással felpaprikázva.

Ezekhez járult, bármily kedves tanárom vala is Csasz, az undorodás, mely a boncteremben elfogott. Kezdttem meggyőződni, hogy ez a mesterség még sem nekem való. S e meggyőződés az önismeretnek egyik drága gyöngyével rakódott le keblemen.

De mindezek összevéve azt eredményezék, hogy kedélyem elborult. Ugy kezdtem érezni magamat, mint hogyha a paradicsom idylli öléből a gonosz szellemek kilöktek volna a romlottság zürzavaros sivatagába, melyben majd a sánum, majd a sirocco kavarja föl az ég derűjét gúnyoló s az emberiséget maga alá temető porfellegetek.

Sivár, söt valódi sivatag lön keblem, mely dacolni kezdett minden szebb s édesebb benyomással; mely kételyekkel kinozta önnön magát s végre oda jutott, hogy egész gyönyörűséggel kalandoztak fel-fellobbanó érzelmei a 'világ semmiségeinek' kiaszott tarlóján. Mi másnak virág, az nekem csalán, bogáncs és maszlag; s mikép a pillangó virágról virágra lebbenve kiszíja azok himporának édes nedveit: úgy szíttam én mint a pók, minden mérget és utálatot. — Óh, rettenetesek a fiatal kebel öngyötrő küzdelmei!

De ne vágjunk eléje a forrongás menetének. Még nem érkezett el az idők teljessége.

Ney Ferenc.

Névy László irodalmi kézikönyvei.

V.

A magyar nemzeti irodalom történetének vázlata, irodalomtörténeti olvasókönyvvél.

Irta és szerkesztette Névy László. Budapest, 1877.

Valóban csodálatos, hogy Névy még nem adott ki az új tanterv szerint készült Irodalomtörténetet, vagy talán azt hiszi, hogy a cibbeli még megteszi a szolgálatot? Téved, nagyon téved! Az a mű, melyet 1877-ben adott ki, nemcsak hogy az újabb igényeket nem elégíti ki, de már a régieknek sem tehetett eleget. Vázlat, azaz csontváz, de a melyről nemcsak a hus hiányzik, hanem még a csuklyók is; azután erről a kézről is, arról a láb-ról is egy ujjcsont — amott egy-két borda sincs meg — szóval hiányos csontváz. Névy e tankönyve, minden inkább, mint tankönyv. Egyes részei csupa név- és címtár, más részei, a melyek itéle't foglalnak magokban, érthetetlenek, vagy meg nem jegyezhetők a bombaszt miatt. Iskolai használatra szánt irodalomtörténetben különben is nem száraz kritikákat kell írni, mert céltalan s valóságos kínzás értetlen kritikákat — akármily irányban — bemagoltatni, hanem az egyes főbb írók műveiben a nemzeti fejlődés irányait kell feltüntetni s az írókat életök s működésök kölcsönhatásában kell bemutatni. Névy tankönyvében találunk kritikákat — de nem találjuk meg a szerves összefüggést a korok, nem az írók s műveik között. Nem mondom, hogy ez utóbbinak is, de legalább az előbbinek meg kell lenni még a vázlatban is. Egyébiránt sem e vázlat, sem bármily egyéb irod. tört. vázlat már nem felel meg a középiskola nyolcadik osztálya igényeinek, azért nem is fogunk Névy vázlatával sem bővebben foglalkozni, csak véleményünket mondjuk el a nyolcadik osztály irodalomtörténeti kézikönyvéről általában.

A „Részletes Utasítások“-ból az tűnik ki, hogy az irodalomtörténet címe alatt tulajdonképen csak a szép-irodalom történetét kell a nyolcadik osztályban tárgyalni. A nevek, a melyek ott elő vannak sorolva, Pázmányon és Széchenyin kívül, legalább azt bizonyítják. Ha így áll a dolog, valóban nagyon egyoldalú felfogással állunk szemközt; mert az irodalmi oktatásból kizárni a tudományos irodalmat annyit tesz, mint megfosztani a tanulót attól, hogy saját nemzete szellemét a maga teljes mivoltában ismerje meg. Az irodalom minden egyes ága a nemzeti szellem fejlődésének megismeréséhez egy-egy, sokszor nagyon is felvilágosító adattal járul, s így azok egyikét sem szabad mellőzni. Nem lehet mellőzni a hittudományt, történelmet, nyelvészetet, szónoklatot s a legújabb kor politikai irodalmát; nem a folyóiratok, a műveltség e csatornáinak rövid jellemzését; mert a költészet kivül, főképen ezekben nyilvánul a szellem fejlődése, surlódása. A műveltségtörténelem, egy-egy pillantás a művészetek állására annyival inkább szükséges, mert azok állapotai tükrözik a nemzet szellemi emelkedettségének. Főleg pedig azon szoros viszonyt fogva, mely minden nemzet nyilvános politikai élete s szellemi műveltsége között van, az egyes korok politikai történetének főbb mozzanatait is rajzolandók, legalább annyira, hogy a koreszmék, melyek a nemzetet mozgatják, feltűnjenek.

A nemzet szellemi fejlődésében a csomót csak nevezetesebb fordulópontoknál lehet megkötni, ahol t. i. a nevezetesebb politikai mozzanatok rendszeren a szellemi életre is határozólag befolyanak; s főképen óvakodjunk a korok elaprózásától, a minek következménye szokott lenni a szaggatottság.

Ily nevezetesebb fordulópontok irodalmunkban s egész szellemi életünkben, melyek politikai mozzanatok is: a kereszténység felvétele; az Anjou-ház trónralépte; a mohácsi vész s hitújítás; a szathmári béke; II. József császár intézkedései keltette nemzeti visszahatás; az 1825-iki országgyűlés és végre a függetlenségi harc.